

Değerli meslektaşlarım,

Eğer bilimin iddia ettiği gibi, kavramlarımız anlamlarını reel dünyayla bağdaştırıldıklarında kazanan birer sembol ise, o zaman bizim yaşlanma ve yaşlılık kavramlarını hangi anlamlarla bağdaştırdığımız, yaşlılarımızın reel dünyalarının nitelikleriyle doğrudan bağlantılıdır. Onlar için, zaten çoğu zor koşullar altında yaşayan vatandaşlarımız arasında en sert yaşam koşullarına sahip olanlar denebilir. Yaşlıların yoksulluğundan, yaşlılıkta kronik hastalık ve engellilikten veya sosyal güvende dezavantajlı gruplar arasında ilk sırada yer

aldıklarından söz etmek istemiyorum. Bugün bizim ülkemizde de şüphesiz mümkün olan yaşlılığın "şekillendirilebilirliği" üzerinde duracağım. Bu açıdan "Günah Keçisi Kavramı Nereden Geliyor" ve "günah keçisi kim?" diye sormak gerekir. Görüşleriniz değerlidir.

Saygılarımla...

Prof. Dr. İsmail TUFAN

Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü Kurucu ve Bölüm Başkanı

GeroAtlas 60+ Tazelenme Üniversitesi Kurucu Başkanı

Akdeniz Üniversitesi
Dumlupınar Bulvarı
07058 Kampus
Antalya/TÜRKİYE

Akdeniz Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Gerontoloji Bölümü

Günah Keçisi Kavramı Nereden Geliyor?

Prof. Dr. İsmail Tufan

Sık sık işitiriz: Günah Keçisi! Nedir? Sosyal Psikolojide bir teorinin adıdır. Bir kimse günah keçisinden söz ediyorsa, bu teoriden söz ediyor demektir; bazıları da bu teoriyi bilmedikleri halde, Günah Keçisi ifadesini ilginç, çarpıcı ve şık bir terim olarak sözlerinin arasına sıkıştırıp, kulağa hoş gelen bir söz söylediğini zanneder ve zannedilir. Buna yakın olan “Cadı Avı” terimi de sık kullanılmaktadır. Kültürümüzde keçinin ızgarası dışında fazla bir anlamı yoktur, cadılar zaten kültürümüzde hiç yoktur. Bu yüzden keçinin günahından ve cadının avından bu denli sık söz edilmesi de hayrete değer başka bir özelliğimizdir.

Günah Keçisi Teorisi (scapegoat theory) der ki, belirli kişilerin, grupların veya durumların yarattığı hüsrana ve düş kırıklığı sonucunda ortaya saldırganlık başka bir gruba kaydırılır (= günah keçileri). Çünkü örneğin güçlü oldukları için saldırganlık kaynağı olan kişilere veya gruplara söz söylenemez, saldırı yapılamaz. Bu sebepten dolayı saldırganlığın yönü değiştirilerek, o an daha güçsüz görünen kişi veya gruplar durumun suçlusu olarak kabul edilip, günah keçisi konumuna getirilir.

Bir zamanlar Avrupa’da kadınlar “cadı” oldukları gerekçesiyle yakılmıştır. Cadıların Şeytanla seks yaptıkları, Katolik Kilisesinin emirleriyle alay ettikleri, beşikteki çocukları sakat bırakıp, onların yerine Şeytanı koydukları gibi bir sürü safsatayla günah keçisi seçilmişlerdir. Bu yüzden Kilise bu kadınların peşine düşmüştür. Yüzbinlerce kadını cadı olarak damgalayıp önce işkence yapmış ve ardından canlı canlı ateşte yakmıştır. Cadı avı teriminin kaynağı budur. Asıl suçlunun gücünden korkanlardaki hüsrana ve düş kırıklığı saldırganlık hislerini depreştirir. Bundan kurtulma isteği daha zayıf ama suçsuz bir günah keçisi veya bir cadının peşine düşmeye yol açar. Uzun bir hüsrana ve düş kırıklığının yarattığı saldırganlığın önyargıların kaynağı olduğu zannedilmiştir.

Muzaffer Şerif, Günah Keçisi teorisinin iddia ettiği gibi önyargılar ile ilgili bir deney yapmıştır. Geçen yazımda bundan söz etmiştim ve önyargıların başka sebeplere de

Akdeniz Üniversitesi
Dumlupınar Bulvarı
07058 Kampus
Antalya/TÜRKİYE

Akdeniz Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Gerontoloji Bölümü

dayanabileceğini ifade etmiştim. O makalemi okumayanlara Muzaffer Şerif'in realist çatışma teorisini kısaca açıklayalım: Eğer iki grubun değerli bulunduğu, ama sadece birinin elde edebileceği bir hedef varsa, buna erişmek için gösterdikleri çabada ortaya çıkan rekabet ve çatışma önyargıların kaynağını meydana getirmektedir.

Ancak Bristol Üniversitesi (İngiltere) Sosyal Psikoloji Profesörü Henri Tajfel ve grubu Muzaffer Şerif'in getirdiği açıklamayı yeterli bulmamış, başka deneyler yaparak önyargıların kaynaklarına erişmeye çalışmışlardır.

Ünlü deneylerinden birinde 14-15 yaşlarındaki erkek öğrenciler birbirlerini çok iyi tanıyordu. (hatırlayalım: Şerif'in deneyinde hepsi erkek olan öğrenciler birbirini tanımıyordu). Sekizer kişilik gruplar halinde deney laboratuvarına alındılar. Araştırmacılar öğrencilere görsel algı ile ilgili bir deney yapılacağını söyledi. Bir beyazperdeye yansıtılacak olan noktaları saymaları ve bunu belirtmeleri istendi. Bu ödevi yerine getirdikten sonra öğrencilere başka bir deney daha yapılacağı söylendi. Bu deneyi kolaylaştırmak için iki gruba ayrılacakları ve grupların oluşturulmasında bir önceki deneyde elde ettikleri puanların kıstas kabul edileceği belirtildi. "Düşük puan" alanlar bir grup ve "yüksek puan alanlar" diğer grup olarak ayrılacaktı. Gerçekte gruplar tamamen tesadüf prensibiyle oluşturuldu. İki gruba ayrılan erkek öğrenciler diğer öğrencileri ödüllendirecek, ödül olarak belli bir öğrenciye belli bir miktarda hakiki para verilmesini önerecekti. Ama ödülün kime verileceğini bilmemekteydiler. Öğrencilerin isimleri gizli tutuldu ve her öğrenciye bir numara verildi ve hangi grubun üyesi olduğu belirtildi. Mesela 12 (yüksek puan grubu) veya 4 (düşük puan grubu) gibi. Yani öğrenciler ödüllendireceği öğrencinin kimliğini bilmemekteydi. Bu deney "minimal grup paradigması" olarak tanınmaktadır (Jonas, Stroebe, Hewstone 2014, s. 3).

Deneyin sonucunu merak ettiğinizi düşünüyorum ve gerçekten çok ilginç bir sonuç ortaya çıktı: Öğrencilerden para olarak kendi grubunun ve diğer grubun üyelerini ödüllendirmeleri istendiğinde çoğunluk kendi grubundaki öğrencilere daha fazla miktarda para ödülü dağıttı. Halbuki parayı kime verdiğini bilmiyordu. Bildiği tek şey numarayla kodlanmış olan bir öğrencinin kendi grubunda veya diğer grupta yer aldığıydı.

Akdeniz Üniversitesi
Dumlupınar Bulvarı
07058 Kampus
Antalya/TÜRKİYE

Akdeniz Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Gerontoloji Bölümü

Bu yüzden araştırmacılar Tajfel ve arkadaşları, gruplar arası çatışmalarda gruplar arası soyutlanma olgusunun öneminin sorgulanması gerektiği sonucuna vardı. Çünkü bu gözlemlerde gruplar arasında herhangi bir çatışma yoktu. Grup içinde ve gruplar arasında interaksiyon yoktur. Denekler sadece kendisinin hangi grubun üyesi olduğunu bilmektedir. Ama diğerlerinin hangi grubun üyesi olduğunu bilmemektedir. Deney sırasında ise bir numara ve numaranın arkasında bu numarayı taşıyan kişinin kimliğini içermeyen ama hangi grubun üyesi olduğu bilgisi yer almaktadır. Anlaşılan soyutlayıcı davranışlar için sadece gruplara bölünmüş olmak yeterli gelmektedir.

Toplumunu genç ve yaşlı olarak iki gruba ayırabiliriz. Birbirini tanımayan milyonlarca insanı yaşına göre genç ve yaşlı olarak etiketleyip onlara hangi grubun üyesi olduklarını direkt veya dolaylı yollardan söyleyebiliriz. Sadece bu gruplandırma genç ve yaşlı gruplarında birbirine karşı soyutlayıcı davranışların kaynağı haline gelebilir. Bu soyutlayıcı davranışlar durduk yerde ortaya çıkmaz. Bir vesile olmalıdır. Ve soyutlayıcı davranışlar için vesile sayısı sınırsızdır. Mesela Tazelenme Üniversitesi'ni kurduk. Burada 60 yaş ve üzeri kişilere öğretim veriyoruz. Yaşlılara öğretim olanağı sunmak, her gün rastladığımız bir şey değildir. Ülkemizde ilk defa olan bir şeydir ve bazı kimselerde antipati yarattığını da algılıyoruz. Her ne kadar çoğunluk bizi desteklese de, ömür boyu öğrenme olanağını son derece faydalı bulsa dahi gözlemlerden edindiğimiz tecrübeler, bazı kimselerin bunu küçümseyici davranışlara sapma eğilimine sahip olduklarını da göstermektedir. Gizli bir soyutlama eylemi ile karşı karşıyayız. Açıkça ifade edemiyorlar, çünkü “yaşlılara düşmanlık” gibi görünecektir. Bunu yapamadıkları için sözlerine yansıyor. Mesela onların nazarında anlaşılan *Köy Enstitüleri* değersiz bir şey olmalı ki, Tazelenme Üniversitesi demek yerine “Köy Enstitüsü'ne benziyor” diyerek, alttan vurmaya çalışıyorlar.

Birincisi köy enstitüleri bizim nazarımızda son derece faydalı ve başarılı girişimdir. İkincisi keşke Tazelenme Üniversitesi, gelecek nesillerde Köy Enstitüleri kadar tanınan bir girişim olabilse. Biz bundan utanç değil kıvanç duyarız.